

พระสงฆ์กับองค์เจ้าในการปฏิรูปหัวเมืองอีสานผ่านกลไกอำนาจรัฐ

Monks and King in the Reformation Isan Through State Apparatus

ธีระพงษ์ มีไธสง

Theerapong Meethaisong

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

Faculty of Humanities and Social sciences

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

Maharakham University

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายกับพระมหากษัตริย์ในการขับเคลื่อนงานการปฏิรูปหัวเมืองอีสานผ่านการนำใช้กลไกอำนาจรัฐในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ผู้วิจัย เน้นการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารเป็นเบื้องต้น และข้อมูลภาคสนามในเขตจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดสกลนคร จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์และนักวิชาการทางศาสนา ผลการวิจัย พบว่า บทบาทคณะสงฆ์ธรรมยุตอีสานซึ่งถือกำเนิดจากพระวชิรญาณภิกขุ ในรัชสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อพระวชิรญาณภิกขุทรงลาผนวช ขึ้นครองราชย์เป็นรัชกาลที่ 4 พระองค์ได้สร้างแนวร่วมด้วยการดึงเอากลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุตอีสานเข้าร่วมขับเคลื่อนนโยบายรัฐเพื่อปฏิรูปหัวเมืองอีสานให้เป็นไทยผ่านบทบาทที่โดดเด่น 4 ด้าน คือ 1) ด้านการศึกษา 2) ด้านศาสนา 3) ด้านสังคมสงเคราะห์ 4) ด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมอีสาน แม้บทบาททั้ง 4 ด้านจะได้รับการสนับสนุนจากรัฐชาติ (กษัตริย์) ทั้งงบประมาณและอำนาจ แต่การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์ธรรมยุตอีสานเพื่อปฏิรูปทางสังคมและความเชื่อชาวอีสาน นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างพระสงฆ์

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย เรื่อง พระสงฆ์กับอำนาจรัฐไทย : กรณีศึกษาระบบยุติกนิกายในภาคอีสาน

ธรรมยุตต์อีสานกับชุมชนและพระสงฆ์ในท้องถิ่น ภายใต้กลไกอำนาจรัฐชาติที่สถาปนาเหนือพื้นที่อีสานทำให้พระสงฆ์ท้องถิ่นอีสานจำเป็นต้องปรับตัวและสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ภายใต้บริบทรัฐชาติ โดยการทำให้วัดกลายเป็นสถานที่ราชการและพระสงฆ์ที่เป็นพระสังฆาธิการกลายเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐในฐานะเป็นข้าราชการ ในขณะที่การปฏิรูปหัวเมืองอีสานภายใต้การทำงานของพระสงฆ์ธรรมยุตต์อีสานร่วมกับกษัตริย์ได้สถาปนาอำนาจรัฐเหนือดินแดนอีสานด้วยบทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุตต์อีสาน ทำให้ชุมชนอีสานถูกปรับโฉมหน้าใหม่ให้เชื่อมโยงท้องถิ่นอีสานเข้าร่วมศูนย์สู่อำนาจรัฐส่วนกลางในวาทกรรมการพัฒนาแบบสมัยใหม่

คำสำคัญ : บทบาท, พระธรรมยุต, การปฏิรูปหัวเมือง, กลไกอำนาจรัฐ

Abstract

This research aimed to study of the roles of Dhammayut Sangha and the relationship with kings in Northeastern Precincts (Isan), in order to monitor the state power in monarchical system during King Rama III and IV periods. This research paid attention to an approach on data collection and analysis in qualitative methods. Data collection has gathered from the primary resources, fieldwork, and interviews within the research areas of Ubonratchathani and Sakon Nakhon Provinces. The sampling groups are the monks and scholars who are Buddhism specialties.

The research result found that during the reign of King Rama III, Phra Vachirayana Bhikkhu (later to be King Rama IV) gathered Isan monks to participate in 4 important parts which are 1) Education, 2) Religion, 3) Social Welfare, and 4) the Social transformation of Isan region. The development of Isan region has been pushed through the central policies including the financial and power supports. However, these movements to transform Isan Social Structure created the conflict between local people and monks. The new introduction of social transformation has an impact for the Isan monks to adapt and adjust their roles to be a representative of the state. The role of monastery symbol was transformed to be an official administration for the central government, and the monks became the state officers respectively. This phenomenon has shaped and moved Isan Society to adapt themselves to a new pattern of the centralization policy from the central government in the new discourse of modern developments

Keywords : Role, Dhammayut Monks, Reformation, State Apparatus

บทนำ

พระวัดป่าธรรมยุตถือกำเนิดขึ้นในภาคอีสานครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สถาปนารธรรมยุติกนิกาย²ขึ้นในส่วนกลาง ขณะที่ทรงผนวชเป็นพระวชิรญาณภิกขุ ต่อมา เมื่อขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ จึงส่งพระสงฆ์ธรรมยุตไปยังหัวเมืองอีสาน เพื่อทำงานตอบสนององการปฏิรูปโครงสร้างทางสังคมอีสาน ด้วยเหตุผลเพื่อความมั่นคงของชาติจากภัยของนักล่าอาณานิคมตะวันตก โดยเฉพาะฝรั่งเศสที่รุกคืบยึดดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง (Keyes 1966 : 29-30) ส่งผลต่อความวิตกกังวลของประเทศไทยเป็นอย่างมาก ทำให้รัฐไทยหันมาให้ความสนใจภาคอีสานซึ่งก่อนหน้านั้นเป็นเพียงรัฐกันชนเท่านั้น รัชกาลที่ 4 จึงดำเนินนโยบายผ่านกลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นสหธรรมิกเคยทำงานในการก่อตั้งนิกายธรรมยุตมาด้วยกัน โดยคัดเลือกพระสงฆ์ชาวอีสานซึ่งมีความรู้ดีรูปแรกคือท่านดี พนฺธุโล ซึ่งเป็นชาวอุบล ให้เดินทางกลับมายังหัวเมืองอุบล เพื่อมาชักชวนพระสงฆ์ในท้องถิ่นเข้ามาเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมยุติกนิกาย โดยเห็นได้จากกรณีที่ท่านได้นำท่านม้าว เทวธมฺมี เข้ามายังกรุงเทพมหานคร และได้เข้ามาถวายตัวต่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทรงยกดวงเทียนส่องทอดพระเนตรดูดวงหน้า และส่วนอื่นของท่านเทวธมฺมี แล้วตรัสกะท่านดี พนฺธุโลว่า “ขรัวดี พระอย่างนี้ ทำไม่ไม่นำมาให้มาก” ท่านดี พนฺธุโล จึงกราบทูลว่า “หายาก” (พระพรหมมุนี. 2478 : 19)

นอกจากท่านม้าวแล้ว ยังปรากฏหลักฐานแม้จะไม่ชัดเจน แต่พอสันนิษฐานได้ว่า มีท่านกำ คุณสมปนฺโน ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวเมืองสีทันดร (เมืองโขง) ซึ่งในขณะนั้นอยู่ในการปกครองของสยาม ต่อมาเมื่อพระสงฆ์อีสานอีกรูปที่ได้รับญัตติเป็นธรรมยุติกนิกาย คือ พระครููปทุมธรรมธาดา เป็นชาวอุบลราชธานี แต่ได้มาบวชเรียนในกรุงเทพมหานคร และเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกของวัดปทุมวนาราม มีชื่อปรากฏอยู่ในจำนวนปูราณสหธรรมิกของพระวชิรญาณภิกขุ (เดิม วิภาคย์พจนกิจ. 2530 : 545) ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ท่ามกลางชุมชนลาวที่ถูกกวาดต้อนมาในช่วงการทำสงครามกับเจ้าอนุวงศ์

² คำว่า “ธรรมยุต” หมายถึง พระภิกษุสงฆ์ที่สังกัดในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ส่วนคำว่า “ธรรมยุติ” หมายถึง ธรรมยุติกนิกาย

เป็นที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่า เป็นวัดลาว หรือวัดของชุมชนชาวลาว ทำให้เกิดธรรมเนียมการส่งพระสงฆ์อีสานจำนวนหนึ่งซึ่งเข้ามาเรียนในกรุงเทพมหานครทุกๆ 3 ปี แต่ก็เกิดอุปสรรคมากมาย เพราะวัตรปฏิบัติที่แตกต่างกัน แต่ก็ถูกส่งรายงานไปยังพระวชิรญาณภิกขุให้ได้รับทราบเป็นระยะๆ ทำให้เมื่อพระองค์ทรงลาผนวชและขึ้นครองราชย์ในเวลาต่อมาไม่นาน ได้มีรับสั่งให้สร้างวัดธรรมยุติกนิกายขึ้นเป็นวัดแรกในภาคอีสาน ในราวปี พ.ศ. 2394-2406 คือ วัดสุปฏิหาราม ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พระราชทานให้จำนวน 800 บาท (10 ชั่ง) โดยมอบหมายให้พระพรหมราชวงศ์ (กุดทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีในสมัยนั้น เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง ในตำนานวัดสุปฏิหารามได้กล่าวไว้ว่า เมื่อตกลงกันเห็นว่า ที่ทำเนื้อที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองกับบ้านบุงกาแซวเป็นที่ลัดเหมาะแก่ผู้ต้องการความสงบ และเป็นทีสะดวกแก่การโคจรบิณฑบาตจะไปในเมืองก็ไม่สู้ไกล จะไปบ้านบุงกาแซวก็นั่งเรือ จะไปทางบกทางน้ำก็ง่ายตาย เพราะว่ายริมแม่น้ำมูลฝั่งซ้ายทางทิศตะวันตกของเมือง เป็นท่าที่ดีอยู่ค้ำ น้ำก็ลึกเข้าออกสะดวก...ลงมือกันสร้างปราสาทที่ทางกำหนดด้านกว้างด้านยาวเท่ากัน ด้านละ 3 เส้นเศษ ขุดรอบกว้างราว 1 วา ลึกราว 3 ศอก ต่อมาผู้ถวายที่ทางทิศตะวันตกเพิ่มอีก ด้านยาวของวัดจึงเป็น 5 เส้นเศษ พระอุโบสถตั้งอยู่ส่วนกลางห่างจากประตูด้านตะวันออกราว 1 เส้น (ปัจจุบันย้ายจากที่เดิมแล้ว) พระอุโบสถนั้นด้านกว้าง 8 วา ด้านยาว 11 วา 2 ศอก ด้านยาวทั้งเฉียงป็นเป็น 7 ห้อง ด้านกว้างป็นเป็น 4 ห้อง เสาเป็นไม้แก่นทั้งสิ้น ก่ออิฐโอบเสาส่วนเฉียง หลังคาโดยรอบส่วนเฉียงลดเป็น 2 ชั้น ส่วนบนเป็นหลังเดียว มีช่องฟ้าใบระกาประดับกระจก หน้าบรรณด้านตะวันออกสลักเป็นลายเครือ ด้านตะวันตกเป็นลายดอกไม้ร่วง หลังคามุงกระเบื้องไม้ พื้นปูกระเบื้องดินเผา ส่วนกุฏิและเวจกุฏิ (ห้องส้วม) ก่อสร้างแล้วด้วยไม้ทั้งนั้น เว้นแต่กุฏิเจ้าอาวาสชั้นล่างก่อเป็นตึก (พระพรหมมุนี. 2479 : 20-21) เมื่อสร้างเสร็จแล้ว ได้รับพระราชทานชื่อว่า สุปฏิหาราม

วัดสุปฏิหาราม จึงกลายเป็นศูนย์กลางของการทำงานของกลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุตอีสานภายใต้การสนับสนุนของกษัตริย์อย่างต่อเนื่องเรื่อยมา โดยมีเป้าหมายเพื่อปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชาวอีสานที่มีรากฐานมาจากวัฒนธรรมแบบลาวให้กลายเป็นคนไทยตามมาตรฐานรัฐส่วนกลาง ซึ่งรัฐเองคงมองเห็นจุดแข็งของวัฒนธรรมและความเชื่อของคนอีสานที่แนบแน่นอยู่กับพุทธศาสนา ชาวอีสานเชื่อฟังพระสงฆ์ในฐานะ

ผู้นำทางจิตวิญญาณอย่างสูงสุด จึงพยายามดึงเอาพระสงฆ์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชาวอีสานมาร่วมทำงานในฐานะเป็นกลไกของรัฐเพื่อการปฏิรูปสังคมและความเชื่อของชาวอีสาน

การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์วัดป่าธรรมยุติภายใต้การทำงานผ่านกลไกอำนาจรัฐ นำไปสู่การเผชิญหน้ากับกลุ่มความเชื่อเดิมที่ยึดครองพื้นที่ทางอำนาจและความเชื่อ นำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางความเชื่อในอีสานอย่างเข้มข้นและน่าสนใจยิ่ง

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุติกับพระมหากษัตริย์ในการขับเคลื่อนงานการปฏิรูปหัวเมืองอีสานผ่านการใช้กลไกอำนาจรัฐในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัย ได้ศึกษาในเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารเป็นเบื้องต้น จากนั้น ลงพื้นที่ในเขตจังหวัดอุบลราชธานี และจังหวัดสกลนคร เพื่อเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่เป็นพระสงฆ์และนักวิชาการทางศาสนา จำนวน 20 รูป/คน เมื่อได้ข้อมูลทั้งสองส่วนแล้ว นำข้อมูลมาจัดกระทำด้วยการแยกแยะ ตรวจสอบความถูกต้อง จากนั้น ก็วิเคราะห์ และนำเสนอในเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการวิจัย พบว่า พระสงฆ์ธรรมยุติสายอีสาน ถือกำเนิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 พระสงฆ์เหล่านี้ เดิมเป็นพระสงฆ์ท้องถิ่นอีสาน โดยเฉพาะจากหัวเมืองอุบล มีโอกาสเดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อไปศึกษาหาความรู้ และได้พบพระสงฆ์ที่มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงคณะสงฆ์ไทย คือ พระวชิรญาณภิกขุ ซึ่งตั้งนิกายใหม่เรียกว่า “ธรรมยุติกนิกาย” พระสงฆ์อีสานเหล่านั้น ก็ได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นธรรมยุติ (เดิม วิชาคย์พจนกิจ 2546 : 489-490) ต่อมา พระวชิรญาณภิกขุได้ลาผนวชแล้วขึ้นครองราชย์ ก็ได้อาศัยพระสงฆ์อีสานที่เคยร่วมก่อตั้งธรรมยุติกนิกายเป็นผู้ร่วม

ในกระบวนการพัฒนาชาติไทย โดยได้ส่งพระสงฆ์ที่ผ่านการฝึกฝนอุดมการณ์รัฐแบบพุทธศาสนาส่วนกลางตามแนวธรรมยุติไปเผยแผ่หลักคำสอนและแนวปฏิบัติแบบธรรมยุติในอีสานจนแพร่หลายมากขึ้น (Tylor 1996 : 99-102) โดยพบบทบาทที่โดดเด่นของพระสงฆ์ธรรมยุต 4 ด้าน กล่าวคือ

3.1 ด้านการศึกษา การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในหัวเมืองอีสานผ่านการดำเนินงานของพระสงฆ์ท่ามกลางจารีตธรรมเนียมศาสนาในท้องถิ่นที่แตกต่างจากธรรมเนียมแบบแผนส่วนกลางซึ่งมีรากฐานมาจากโลกทัศน์ทางศาสนาแบบราชสำนักและชนชั้นนำ (Tambiah, 1980 : 75-80) บทบาทที่โดดเด่นด้านการจัดการศึกษาจึงตกอยู่ภายใต้การควบคุมของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรสขณะทรงดำรงตำแหน่งเจ้าคณะธรรมยุติ จนถึงตำแหน่งพระสังฆราชภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางบ้านเมืองที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ดำเนินนโยบายการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย หนึ่งในนโยบายที่ได้ถูกนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศ คือ การศึกษา ดังนั้น การขับเคลื่อนนโยบายดังกล่าว จำเป็นต้องหาคนที่มีความรู้ความสามารถที่เรียกว่า คนรู้หนังสือ และพระสงฆ์ธรรมยุต ก็เป็นกลุ่มคนที่รู้หนังสือได้รับการฝึกหัดมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 จึงถูกเลือกให้ทำงานดังกล่าว โดยเริ่มแรกมีการจัดการศึกษาที่เรียกว่า ปริยัติธรรม ซึ่งรัชกาลที่ 4 ได้วางรากฐานเอาไว้ค่อนข้างเป็นระบบเมื่อ พ.ศ. 2435 สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระวชิรญาณวโรรสได้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติกนิาย จึงได้ปรับเปลี่ยนการศึกษาที่มุ่งเน้นเฉพาะในวัดมาเป็นการศึกษาที่สนับสนุนการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยและตอบสนองต่อระบบการบริหารจัดการประเทศแบบใหม่ มีการเพิ่มวิชาการที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่เข้าไปในหลักสูตรด้วย ทำให้มองเห็นการปรับเปลี่ยนแนวทางของพระสงฆ์ธรรมยุตในการศึกษาที่พยายามจะตอบสนองกลไกอำนาจรัฐอย่างชัดเจนมากขึ้น โดยได้ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมด้วยปัจจัย 2 ประการคือ 1) สภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมอันเนื่องมาจากการติดต่อกับตะวันตก และการปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2) ธรรมยุติกนิายหันมาให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาที่เน้นไปทางสังคมมากขึ้น (ศรีสุพร ช่วงกุล, 2530 : 98-99) ส่งผลให้หัวเมืองอีสานได้รับการปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาตามส่วนกลางไปด้วย กล่าวคือ ให้พระสงฆ์ธรรมยุต

นำเอาระบบการศึกษาจากส่วนกลางไปจัดยังหัวเมืองโดยมุ่งให้การศึกษาคความรู้ทางด้านหนังสือไทย วิชาเลข และความรู้สามัญอื่นๆ แก่นักเรียนในโรงเรียนที่คณะสงฆ์รับผิดชอบอยู่ ผู้ที่ได้รับมอบหมายหน้าที่สำคัญที่สามารถนำเอาระบบการศึกษาไปยังหัวเมืองอีสานคือ พระอริยกิจ (อ่อน ธมมรชิต) พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) และรุ่นลูกศิษย์อย่างสมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (อ้วน ติสฺโส) ท่านเหล่านี้ทำงานเชื่อมโยงกับส่วนกลางที่มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระชินญาณวโรรสเป็นผู้บังคับบัญชา โดยได้รับความเห็นชอบจากราชการที่ 5 ที่มีรับสั่งให้หน่วยงานของรัฐทำหน้าที่สนับสนุนอย่างเต็มที่ มีการออกกฎหมายรองรับให้พระสงฆ์มีอำนาจในการจัดการศึกษาในหัวเมืองอีสาน จัดให้วัดเป็นสถานศึกษาใช้พระสงฆ์เป็นครู และมีการแต่งตั้งพระสงฆ์ผู้มีความสามารถออกไปเป็นผู้อำนวยการศึกษาในแต่ละมณฑล ทำหน้าที่ตรวจตรามณฑลที่ตนรับผิดชอบ จัดทำบัญชีวัด พระสงฆ์สามเณร ศิษย์วัด และโรงเรียนต่างๆ รวมทั้งแนะนำในการจัดตั้งโรงเรียน จัดพระสงฆ์สามเณรให้เข้ามาศึกษาต่อเพื่อออกไปเป็นครู กระทรวงมหาดไทยจะทำหน้าที่อุดหนุนในด้านงานฆราวาสต่างๆ กระทรวงธรรมการมีส่วนเกี่ยวข้องของในงานด้านธุรการ ทำให้การศึกษากายได้อำนาจ และอุดมการณ์รัฐไทย มีพลังในการขับเคลื่อนการศึกษาในหัวเมืองอีสานในเวลาต่อมาอย่างแพร่หลาย เพราะได้รับการสนับสนุนทั้งอำนาจและงบประมาณจากหน่วยงานของรัฐอย่างเต็มที่ (เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. 2534 : 100) กระบวนการเปลี่ยนแปลงการศึกษาที่ได้รับการเผยแพร่โดยพระสงฆ์เป็นกระบวนการที่สอดคล้องกับความต้องการของฝ่ายรัฐที่ประสงค์จะให้พระสงฆ์มีบทบาทในด้านการส่งเสริมศีลธรรมจรรยา เพื่อการสร้างพลเมืองที่ดีของรัฐ ควบคู่ไปกับการให้การศึกษาของรัฐไทย (นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. 2546 : 77)

3.2 ด้านศาสนา เป็นที่ยอมรับกันว่า สถานะของพระสงฆ์ไทยตั้งแต่ช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ตกอยู่ภายใต้อำนาจกษัตริย์มาตลอด เห็นได้จากการใช้อำนาจในการปลดและแต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราช ทำให้คณะสงฆ์ต่างตกอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐ แม้จะมีการตั้งหน่วยงานที่ เรียกว่า “กรมสังฆการี” ก็เป็นเพียงการพยายามจะแบ่งเบาภาระงานบางส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ในนามของกษัตริย์เท่านั้น ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลหน่วยงานอย่างพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไกรสร

กรมหลวงรักษารัตนเรศหาได้มีอำนาจอย่างแท้จริงไม่ โดยเห็นได้ชัดจากการเกิดอภิภรณ์เกี่ยวกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ก็ต้องนำเรื่องขึ้นกราบบังคมทูลเพื่อพระราชวินิจฉัยโดยกษัตริย์ และออกกฎหมายเกี่ยวกับพระสงฆ์มากกว่า 10 ฉบับ เพื่อควบคุมพระสงฆ์ให้อยู่ภายใต้อำนาจ แม้ในรัชกาลที่ 3 จะมีการปรับปรุงโครงสร้างการบริหาร โดยแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น 1) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคเหนือ 2) คณะอรัญวาสี ปกครองพระนักปฏิบัติธรรมทั่วราชอาณาจักร 3) คณะคามวาสีฝ่ายขวา ปกครองคณะสงฆ์หัวเมืองภาคใต้ โดยแต่งตั้งเจ้าคณะผู้ปกครองเป็นผู้ดูแลพระสงฆ์ทั่วประเทศ แต่การปกครองในหัวเมืองต่างๆ ที่ห่างไกลจากส่วนกลาง พระสงฆ์ในท้องถิ่นก็ยังทำหน้าที่ปกครองดูแลกันเองตามอำนาจของหัวเมืองนั้นๆ โดยมีอิสระจากการควบคุมโดยใช้อำนาจรัฐส่วนกลาง ส่วนคณะสงฆ์อีสานยังคงปกครองกันเองตามจารีตแบบล้านช้าง มีตำแหน่งสมณศักดิ์ เช่น สำเร็จ ชาติ และหลักคำ ซึ่งตำแหน่งหลักคำเป็นตำแหน่งปกครองสูงสุดหัวเมืองนั้นๆ พระสงฆ์ยังคงมีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านในลักษณะต่างพึ่งพาอาศัยกัน พระเป็นผู้นำชุมชนทั้งในด้านความเชื่อและภูมิปัญญา วัดจึงเป็นศูนย์รวมทุกสิ่งทุกอย่างของชุมชน กลไกการปกครองสงฆ์มิได้ผูกขาดโดยตำแหน่งหลักคำเพียงผู้เดียว

พอถึงรัชกาลที่ 4 ทรงยุบกรมสังฆการีแล้วสถาปนาธรรมยุติกนิกายขึ้นมาให้มีอำนาจปกครองเหนือพระสงฆ์ทั้งหมด โดยมีพระองค์เองเป็นผู้บัญชาการมอบอำนาจและส่งพระสงฆ์อีสานที่ผ่านการหล่อหลอมอุดมการณ์รัฐไปยังหัวเมืองอุบลราชธานี เพื่อปฏิรูปการพระศาสนาที่เป็นแบบลาวให้เป็นศาสนาแบบรัฐไทย ในนามธรรมยุติกนิกาย รัชกาลที่ 5 ทรงดำเนินนโยบายปฏิรูปหัวเมือง และปฏิรูปพุทธศาสนาไปพร้อมกัน ทรงแต่งตั้งพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพมเด็จพระยา วชิรญาณวโรรสขึ้นเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้า มีอำนาจสูงสุดในการบัญชาคณะสงฆ์ทั่วราชอาณาจักร ออกพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 เป็นเครื่องมือให้อำนาจสูงสุดกับกรมพระยาวชิรญาณวโรรสปกครองคณะสงฆ์ไทย ทรงมอบหมายให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถอย่างพระ อุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) และลูกศิษย์อย่างพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล และคณะสงฆ์ไปยังหัวเมืองอีสานทั้งหมด เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์

ธรรมยุติสวดแทรกด้วยอุดมการณ์ชาตินิยม ไม่ให้คณะสงฆ์ท้องถิ่นในอีสานปฏิบัติตามที่เคยเป็นมาแบบจารีตลาว ให้หันมาทำตามแบบอย่างมาตรฐานพุทธศาสนาแบบส่วนกลางของรัฐ ส่งผลให้พระสงฆ์ท้องถิ่นต้องค่อยๆ ลดทอนความเป็นพระสงฆ์อีสานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของพระสงฆ์ของรัฐไทย และทำงานในการปฏิรูปหัวเมืองอีสานให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐชาติที่ต้องการเปลี่ยนแปลงอีสานให้อยู่ภายใต้อำนาจรัฐอย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งกลไกของรัฐชาติการจัดการปกครองในลักษณะเช่นนี้ สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมั่นในโครงสร้างที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้น โดยมีกษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจปกครองสูงสุด สามารถใช้อำนาจในการควบคุมได้ มีการประกาศให้ยุบหัวเมืองต่างๆ ที่หลากหลาย ให้ตำแหน่งเจ้าเมืองเป็นตำแหน่งเดียวที่พระเจ้าแผ่นดินเพียงผู้เดียวเท่านั้นมีสิทธิในการแต่งตั้งได้ และตำแหน่งเจ้าเมืองที่เคยเป็นตำแหน่งที่มีอำนาจเหนือความเป็นความตายของชาวบ้านในฐานะผู้สำเร็จราชการถูกลดฐานลงมาเป็นเพียงบุคคลผู้ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในราชการเท่านั้น (นภนาท อนุพงศ์พิพัฒน์. 2546 : 39) นอกจากอาศัยอำนาจรัฐแล้ว ยังอาศัยกลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุตทำงานร่วมกับกลไกรัฐในการเปลี่ยนแปลงหัวเมืองอีสาน โดยมีเครื่องมือคือความเชื่อในพุทธศาสนาที่คนอีสานให้ความศรัทธาจนนำไปสู่ความสำเร็จในการปฏิรูปหัวเมืองอีสาน

3.3 ด้านสังคมสงเคราะห์ ในด้านนี้ แม้พระสงฆ์สายวัดป่าธรรมยุติจะไม่เน้นในยุคแรกๆ แต่พอมาระยะหลังบทบาทด้านนี้ เริ่มเด่นชัดมากขึ้น จากการที่พระสงฆ์สายวัดป่าธรรมยุติเริ่มมีลูกศิษย์มากขึ้น โดยเฉพาะชนชั้นกลางที่มั่งคั่งในเมือง มักจะแสวงหาพระวัดป่าที่เชื่อกันว่ามีอำนาจบารมี ตอบสนองให้ชีวิตมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น จึงยอมตัวเป็นลูกศิษย์ และพร้อมที่จะสนับสนุนงบประมาณด้านการเงิน ดังนั้น เราจะพบว่าพระวัดป่าก็มีการสร้างศาสนสถาน รวมถึงถาวรวัตถุ โดยเฉพาะที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น ถนน หนทาง ชุดบ่อน้ำ ลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต อย่างพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ได้สร้างโรงอาหารและร่วมให้โรงเรียนบ้านบะทอง พระอาจารย์จวน กุลเชฏโฐ สร้างฝายเก็บน้ำให้แก่โรงเรียนบ้านนาคำแคน สร้างศาลาพักร้อน ถังน้ำ มอบเงินปรับปรุงโรงเรียน (ประจวบ แสนกลาง. 2531 : 193-196) เมื่อมีลูกศิษย์บริจาคบัจฉัยมากขึ้น จึงหันมาสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล วัดวาอาราม รวมถึงเจดีย์ใหญ่ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงบารมีของพระสงฆ์รูปนั้นๆ ว่ามีศิษยานุศิษย์

มากมายให้การสนับสนุนประกอบกับพระอาจารย์ที่เรียกว่า “พ่อแม่ครูบาอาจารย์” ก็ไม่ได้ห้ามในการสร้างแต่อย่างใด กลับได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีทั้งจากภาคเอกชนและรัฐ โดยเฉพาะลูกศิษย์ที่เป็นชนชั้นสูงและชนชั้นกลางในสังคมเมืองใหญ่ๆ ในภาคอีสาน รวมถึงเมืองอื่นๆ อีกด้วย การสังคมสงเคราะห์ในลักษณะนี้ กลายเป็นรูปธรรมของการแสดงถึงสัญลักษณ์ของความเป็นพระอาจารย์ที่มีบารมีอีกด้วย พระวัดป่ารูปใดที่มีลูกศิษย์ลูกหาเป็นชนชั้นสูง หรือคนรวยมาหา หรือที่เรียกว่า “ชั้น” ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระเถระรูปนั้นมีบารมีธรรมมาก ดังนั้น คำว่า “บารมี” จึงมีนัยยะของการสื่อถึงอำนาจของพระสงฆ์รูปนั้นอีกด้วย โดยเฉพาะถ้าชนชั้นปกครองอย่างพระมหากษัตริย์ได้เสด็จไปกราบ ย่อมมีการประดิษฐ์สร้างภาพความใกล้ชิดกับกลุ่มอำนาจชนชั้นปกครอง ทำให้พระสงฆ์รูปนั้นกลายเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจไปด้วย ไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ก็ตาม

3.4 ด้านการเปลี่ยนแปลงสังคมอีสาน สภาหลังคมไทยในช่วงแรกของการเกิดขึ้นของธรรมยุติกนิกาย มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก มีชาวตะวันตกเข้ามายังประเทศไทยมากขึ้น อันเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตก ส่งผลให้ชาวตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทยมากขึ้น ทั้งพ่อค้า และมิชชันนารี นอกจากนี้ ยังเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจจากแบบพอยังชีพมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราและระบบทุนนิยมในระยะต่อมา (ศรีสุพร ช่วงสกุล. 2530 : 122) บทบาทของพระสงฆ์ธรรมยุตที่ได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์เป็นไปอย่างเปิดเผยเมื่อพระวชิรญาณภิกขุลาผนวชเสด็จขึ้นครองราชย์ เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งให้คัดเลือกพระภิกษุชาวอีสานเข้าเฝ้าเพื่อรับการคัดเลือกให้ไปเผยแผ่ธรรมการณธรรมยุติที่ภาคอีสาน โดยเฉพาะหัวเมืองอุบล ทำให้พระสงฆ์ธรรมยุตกลายเป็นนิกายใหม่ท่ามกลางนิกายเก่าที่มีอยู่แล้ว คือ พระครองไทย (สายพระอรียวงศาจารย์) และพระครองลาว (พระสงฆ์ท้องถิ่น) โดยพระสงฆ์ธรรมยุตได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากรัฐไทย เห็นได้จากการพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์ให้กับพระสงฆ์ไปสร้างวัดสุปฏิหารามที่หัวเมืองอุบลราชธานี (เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. 2534 : 55-56) และระยะแรกมีพระสงฆ์ชาวอีสานจากหัวเมืองอุบลราชธานีเดินทางเข้าไปยังกรุงเทพมหานคร

เพื่อถวายตัวและเปลี่ยนเป็นธรรมยุติ แล้วได้รับการส่งตัวมาเผยแพร่แนวคิดธรรมยุติกนิกายที่หัวเมือง โดยพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์สร้างวัดสุปฏิภูมิาราม จำนวน 800 บาท พระราชทานให้มิผู้ปฏิบัติวัดที่เรียกว่า เลขวัด 60 คน และพระราชทานนิตยภัตเดือนละ 8 บาทแก่ เจ้าอาวาส (พระพรหมมุนี. 2479 : 21)

พระสงฆ์ธรรมยุติในยุคแรกยังไม่เป็นที่รู้จักมากนักของคนในหัวเมืองอุบลราชธานี พระสงฆ์ส่วนมากทำหน้าที่ได้อย่างจำกัด เน้นการเปลี่ยนแปลงสังคมอีสานผ่านการเทศนาและเปลี่ยนแปลงวัตรปฏิบัติใหม่เฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุติด้วยกันเท่านั้น พอถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ส่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรไปควบคุมดูแลคณะสงฆ์ทั่วไปในมณฑลหัวเมืองลาวกาว สำหรับหัวเมืองอุบลได้วางระเบียบจัดหมวดหมู่ทำบัญชีพระสงฆ์ส่งกระทรวง ห้ามมิให้พระสงฆ์สามเณรเกี่ยวข้อในการทำบุญบั้งไฟ เล็งกอง แข่งเรือและเลี้ยงม้า (เดิม วิภาคย์พจนกิจ. 2546 : 497) โดยทำงานร่วมกับพระอริยกิจ (อ่อน ธมมรฤทธิโต)

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นของธรรมยุติกนิกาย รวมถึงการขับเคลื่อนกระบวนการดังกล่าว ไม่ได้เป็นไปเพื่อการเผยแพร่แนวคิดธรรมยุติกนิกาย แต่มีนัยยะทางการเมืองของพระวชิรญาณภิกขุที่พยายามจะสร้างฐานอำนาจทางการเมืองด้วย และเห็นได้ชัดเจนนอกจากการที่เมื่อทรงลาผนวชแล้วขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้ใช้กลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุติทำงานรับใช้อำนาจรัฐอย่างชัดเจน เมื่อถึงรัชกาลที่ 5 ทรงสถาปนาพระเจ้าน้องลูกยาเธอ พระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระวชิรญาณวโรรส เพื่อทำงานภายใต้การเปลี่ยนแปลงประเทศไทยให้มีความทันสมัย ทำให้เห็นภาพของพระสงฆ์ธรรมยุติที่ถูกดึงเข้าไปทำงานอย่างเป็นระบบภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาเพื่อเปลี่ยนแปลงหัวเมืองต่างๆ เดิม วิภาคย์พจนกิจ (2546 : 408) ได้สะท้อนภาพของสังคมในหัวเมืองอีสาน โดยเฉพาะในช่วงที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ โปรดให้มีสารตราสั่งเป็นทางการโดยทั่วไปว่า แต่นี้สืบไปให้เจ้าหน้าที่แต่ละแผนกการทุกหัวเมืองน้อยใหญ่ เมื่อจะมีการสำรวจสำมะโนครัว หรือหากมีราษฎรมาติดต่อที่จะต้องใช้แบบพิมพ์ของทางราชการ ให้ปฏิบัติใหม่โดยกรอกในช่องสัญชาตินั้นว่า ชาตินไทยบังคับสยาม ทั้งสิ้น ห้ามมิให้ลง หรือเขียนในช่องสัญชาติว่า ชาตินลาว ชาตินเขมร ส่วย ผู้ใด ฯลฯ ดังที่ได้ปฏิบัติมาแต่ก่อนเป็นอันขาด เพราะพระองค์ทรงตราสั่งว่าเป็น “สัญชาติไทย”

อภิปรายผล

บทบาทที่โดดเด่นของพระสงฆ์ธรรมยุตภายใต้การทำงานร่วมกับกษัตริย์ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงหัวเมืองอีสานเป็นอย่างมาก ทั้งด้านการศึกษา ศาสนาสังคม สงเคราะห์ ซึ่งพระสงฆ์ธรรมยุตต่างพุ่มเทกับการทำงานภายใต้การสนับสนุนทั้งงบประมาณ และบุคลากรจากหน่วยงานของรัฐ แม้ว่าในช่วงแรกอาจไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก แต่ต่อมา พระสงฆ์ธรรมยุต โดยเฉพาะกลุ่มที่รู้จักกันในนามของพระวัดป่าต่างมีบทบาทอย่างกว้างขวางในสังคมอีสาน ส่งผลต่อการเผยแพร่แนวคิดแบบธรรมยุตกับอุดมการณ์รัฐที่มีนัยยะของการใช้อำนาจรัฐทั้งทางตรงและทางอ้อม สะท้อนให้เห็นถึงการเผยแพร่อุดมการณ์ทั้งสองอย่างเป็นระบบ โดยเริ่มต้นจากการสร้างวัฒนธรรมจากส่วนกลางที่ทำให้เชื่อว่าเป็นวัฒนธรรมไทยมาตรฐาน วัฒนธรรมส่วนกลางเป็นวัฒนธรรมมาตรฐานที่มีลักษณะทางวัฒนธรรม (Cultural Traits) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยอิงอำนาจรัฐส่วนกลาง มีการประดิษฐ์สร้างขึ้นเพื่อให้เชื่อว่าเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่ถูกต้อง เรียกรวมๆ ว่า วัฒนธรรมไทย ซึ่งแท้ที่จริงแล้วสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมไทย อาจหาได้มีอยู่จริงไม่ แต่วัฒนธรรมที่เรียกว่า วัฒนธรรมไทย เป็นการสร้างขึ้นเพื่อมีเป้าหมายให้เกิดความเป็นชาตินิยม สอดคล้องกับแนวคิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมของ ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) ที่เสนอว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งๆที่แพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” เขาเชื่อในการแผ่กระจายทางวัฒนธรรมจากจุดศูนย์กลางของสังคมหนึ่ง และขยายวงกว้างออกไปยังชุมชนอื่นหรือสังคมอื่น วัฒนธรรมที่แผ่ขยายออกไปยังชุมชนอื่นนี้ อาจเป็นวัฒนธรรมย่อยส่วนใดส่วนหนึ่งในลักษณะชนบทร่วมประเพณี หรือความเชื่อ หรือประติมากรรมและสถาปัตยกรรมก็ได้ เขาเสนอว่า ให้มองวัฒนธรรมที่องค์ประกอบ และดูว่าองค์ประกอบใดมีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ใด และแพร่กระจายไปครอบคลุมบริเวณใดบ้าง นอกจากนี้ว่ามนุษย์เราจะถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งแล้ว มนุษย์เราอาจจะรับวัฒนธรรมบางส่วนจากสังคมข้างเคียงได้ แต่ทั้งนี้ ย่อมหมายความว่า ส่วนของวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมข้างเคียงนั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม ส่วนวัฒนธรรมของสังคมข้างเคียงที่รับมาจะต้องสอดคล้องกับของเดิมที่มีอยู่ เมื่อสอดคล้องกันได้ก็จะค่อยๆ

รับกันไปและในที่สุดก็แยกไม่ออกว่าวัฒนธรรมส่วนใดเป็นของเดิม (อ้างในอมรา พงศาพิชญ์. 2551 : 32)

การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมภายใต้การนำของพระสงฆ์ธรรมยุต เป็นไปอย่างเป็นระบบสอดคล้องกับแนวคิดของฟรานซ์ โบแอส กล่าวคือ รัชกาลที่ 3 ได้ส่งท่านดี พนฺธุโล ไปสร้างวัดสุปฏิญนาราม เป็นวัดธรรมยุติกนิกายแห่งแรกในภาคอีสาน โดยได้มอบหมายให้ทางคณะสงฆ์และบ้านเมืองเป็นผู้รับผิดชอบในการเผยแพร่แนวคิดธรรมยุติกนิกายผ่านการสนับสนุนโดยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ ส่งผลให้พระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายนำโดยท่านดี พนฺธุโล ได้มีบทบาทเป็นอย่างมาก พระพรหมมุนี (อ้วน ติสโส) เล่าว่า เมื่อท่านมีบทบาทมากจนบรรดาลูกเจ้าบ้านหลานเจ้าเมืองตลอดกรมการและทวยคำ ได้มาเป็นศิษย์เล่าเรียนอยู่ในสำนักของท่าน ทำให้พระสงฆ์ในวัดอื่นๆ พังเส็ง โดยเฉพาะพระเถระผู้ใหญ่รูปหนึ่งชื่อสุ้ย เคยเข้ามาเล่าเรียนอยู่สำนักวัดสระเกศ (มหานิกาย) ได้รับแต่งตั้งให้เป็นพระผู้ปกครองเทียบเจ้าคณะเมืองเป็นพระราชาคณะที่พระอรียวงศ์ จำพรรษาที่วัดป่าน้อย กลายเป็นคู่แข่งกับท่านดี พนฺธุโล เมื่ออีกฝ่ายได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากหน่วยงานของรัฐ แต่อีกฝ่ายกลับถูกละเลยจนนำไปสู่ความตึงเครียด โดยแสดงออกผ่านพระห่มเณรน้อยที่เป็นลูกศิษย์ของทั้งสองฝ่ายที่แสดงความขัดแย้งกันอย่างชัดเจน สอดคล้องกับพระพรหมมุนี (อ้วน ติสโส) กล่าวไว้ว่า ในเช้าวันหนึ่ง ขณะที่สายบิณฑบาตวัดป่าน้อยกับวัดสุปฏิญนารามเดินสวนทางกัน พอพระผู้ใหญ่เดินหลีกกันพ้นไป พระห่มเณรน้อยของทั้งสองฝ่ายก็เกิดส่าประหารกันขึ้นจนหัวร้างข้างแตกไกลาหลกกันทั่วทั้งบ้านทั้งเมือง (2479 : 24) จนฝ่ายบ้านเมืองต้องออกมาระงับความขัดแย้งด้วยการออกอาณัติ (คำสั่ง) เป็นระเบียบปฏิบัติไม่ให้บิณฑบาตสวนทางกัน แม้ว่าความขัดแย้งครั้งนี้ จะยุติลงด้วยการออกคำสั่ง จากบ้านเมืองซึ่งสนับสนุนฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ย่อมกลายเป็นเชื้อแห่งความขัดแย้งที่ยังไม่มอดดับเสียทีเดียว ยังมีการกระทบกระทั่งกันจนทำให้พระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล ซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่ในขณะนั้น สังกัดมหานิกาย (วัดเลียบ) ได้พยายามที่จะประนีประนอมด้วยแนวคิดการยุบรวม 2 นิกายเข้าเป็นนิกายเดียวกัน มีการนัดหมายกลุ่มพระสงฆ์ที่เห็นด้วยประชุมกันที่บ้านท่าโคม ต.หนองขอน อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ทุก 15 วัน เพื่อหาแนวทางรวมนิกาย (เรื่องเดช เขจรศาสตร์. 2558 : สัมภาษณ์) แต่ในที่สด

ท่านก็ถูกไล่ล่าจากกลุ่มอำนาจรัฐจนต้องเดินทางข้ามฝั่งแม่น้ำโขงและมรณภาพที่วัดอำมาตยาราม เมืองจำปาสัก

นอกจากเกิดเหตุการณ์เผชิญหน้ากันที่จังหวัดอุบลราชธานีแล้ว ยังมีเหตุการณ์ที่เกิดในช่วง พ.ศ. 2471 ระหว่างที่หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม และพระมหาปิ่น ปญญาพล กับพระภิกษุสามเณรฝ่ายธรรมยุติกวรมกันถึง 80 รูป ได้รับการสนับสนุนจากเจ้าเมืองอุบลราชธานี ให้เดินทางไปเผยแผ่ธรรมคุณธรรมยังพื้นที่ต่างๆ ในภาคอีสาน การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์จำนวนมากในลักษณะเช่นนี้ ส่งผลต่อความรู้สึกของพระสงฆ์ท้องถิ่นเป็นอย่างมาก เห็นได้จากขณะที่หลวงปู่สิงห์และพระมหาปิ่น พร้อมคณะได้ไปพักจำพรรษาอยู่วัดบ้านหัววัง อำเภอภูพาน จังหวัดชัยภูมิ ได้ทราบข่าวจากพระครูพิศาล อรัญญเขต (ต่อมาเป็นพระเทพสิทธิศาสตร์, จันทร์ เขมियो) เมื่อครั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดศรีจันทร์ ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และเป็นเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น (ธ) ซึ่งถูกวางเป็นจุดศูนย์กลางพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการขยายเขตพื้นที่ของธรรมยุติก ท่านได้ส่งข่าวให้คณะสงฆ์ธรรมยุติกที่มีศูนย์กลางใหญ่อยู่ที่อุบลราชธานีทราบว่า พระสงฆ์ธรรมยุติกที่ขอนแก่นกำลังเผชิญกับเหตุการณ์ต่อต้านจากคณะสงฆ์ท้องถิ่นอย่างรุนแรง เมื่อคณะสงฆ์ธรรมยุติกทราบข่าวเช่นนั้น ได้ส่งพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ซึ่งจำพรรษาอยู่สำนักสงฆ์หนองน่อง บ้านห้วยทราย อำเภอคำชะอี จังหวัดนครพนม (ขณะนั้น) มาร่วมปรึกษารื้อกับหลวงปู่สิงห์ และพระอาจารย์มหาปิ่นในเรื่องดังกล่าว เมื่อเห็นว่าสถานการณ์เริ่มรุนแรงมากขึ้น จึงได้นำคณะสงฆ์จากอุบลราชธานีไปช่วยพระครูพิศาล อรัญญเขตที่จังหวัดขอนแก่น โดยนัดหมายไปพบกันก่อนเข้าพรรษาที่วัดเหล่าंगा (ปัจจุบันคือวัดธรรมวิเวการาม) จังหวัดขอนแก่น

ขณะที่อีกกลุ่ม นำโดยพระอาจารย์ริน พระอาจารย์แดง พระอาจารย์อ่อนตา พร้อมด้วยลูกศิษย์ชายไธธร ได้จ้างเหมารถยนต์ 2 คัน เดินทางจากอำเภอไชยธร (ขณะนั้น) ไปพักแรมอยู่จังหวัดร้อยเอ็ด 1 คืน แล้วออกเดินทางไปพักอยู่ที่ดอนปู่ตา จังหวัดมหาสารคาม มีชาวบ้านและข้าราชการจำนวนมากมาฟังเทศน์ จากนั้นเดินทางต่อไปถึงบ้านโนนยาง อ.เมือง จ.ขอนแก่น เพื่อรวมตัวกันที่วัดเหล่าंगा ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเมืองขอนแก่น หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ ที่ร่วมอยู่ในคณะได้เขียนบันทึกไว้ว่า “ข้าได้พักอยู่กับพระอาจารย์สิงห์ ฟังเสียงพวกโยมคนเมืองขอนแก่น ไม่เคยเห็น

พระกรรมฐาน ตื่นเต้นกลัวว่าร้ายดีเตียนกันไปสารพัดต่างๆ นานา มิใช่เขาตื่นตื่นไปทางกลัวทางเลื่อมใสดังพวกชาวเมืองราชคฤห์ตื่นตื่นนครวัดได้เห็นพระพุทธรูปเจ้าออกบรพพาใหม่ไปเที่ยวบดินทบาต เมืองขอนแก่นพากันตื่นตื่นอย่างเห็นพระกรรมฐานเป็นลัทธิเรียกพวกพระกรรมฐานว่า “พวกบักเหลือ” คำว่า “บักเหลือ” นี้เชื่อว่าพระกรรมฐานทั้งหลายเป็นงูจงอาง อีหูล้าคางเหลือ มีคนเขาออกมาดูพวกพระกรรมฐาน เขาจำต้องมือ ถือไม้ค้อนกันมาแทบทุกคน เมื่อมาถึงหมู่พวกข้าแล้ว ถือค้อนเดินไปมาเที่ยวดูพระเณรที่พากันพักอยู่ตามร่มไม้และร้านที่โอบกึ่งไม้มุง ยืนเอาไม้ค้อนค้ำเอว ยืนดูกันอยู่ก็มีพอควร แล้วก็พากันกลับบ้าน เสียงร้องว่าเห็นแล้วละพวกบักเหลือ พวกอีหูล้าคางเหลือ พวกมันมาแห่น (แหะ) หัวผีหลอน (กะโหลก) อยู่ป่าช้าโคกเหล่างา มันเป็นพวกแม่แล้ว ไปอยู่ที่ไหนฝนฟ้าไม่ตกเลย จึงให้มันพากันหนี ถ้าพวกบักเหลือไม่หนีภายในสามสัปดาห์นี้ ต้องได้ถูกเหง้าไม้ไผ่ค้อนไม้สะแกไปฟาดหัวมัน...จากนี้ไปก็มีเขียนหนังสือบักฉลากบอกให้หนี ถ้าไม่หนีก็จะเอาลูกทองแดงมายิงบูชา...

สถานการณ์ก่อนหน้านั้น อาจตริงเครียดที่สื่อให้เห็นถึงขั้นนำไปสู่ความรุนแรง หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ เล่าเหตุการณ์ว่า “เวลาไปบดินทบาตไม่มีใครยินดีใส่บาตรให้ฉัน จนพระอาจารย์สิงห์ภาวนาภาควุฒิสถาธิวาสวิชัยว่าแรงๆ ไปเลยว่า ตาบอดๆ หูหนวกๆ ปากก็ก๊ ก๊ (ใบ้) ไปตามทางบดินทบาตนั้นแหละ ทั้งมีแยกกันไปบดินทบาต ตามตรอกตามบันไดเรือนไปเลย จึงพอได้ฉันบ้าง ทั้งพระอาจารย์ก็มีการประชุมลูกศิษย์วันสองวันต่อครั้งก็มี ท่านให้โอวาทแก่พวกลูกศิษย์ให้มีความอบอุ่นใจ ไม่ให้มีความหวาดกลัวอยู่เสมอ แต่ตัวข้าก็ได้อาศัยพิจารณากำหนดจิตตั้งอยู่ในคำสอนของพระพุทธรูปเจ้าว่า ธมฺโม หเว ภุชติ ธมฺมาจรี นืออยู่เรื่อยไป” (www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=7761243858_14598&id=776122059_148164, สืบค้นวันที่ 3 กรกฎาคม 2558)

เป็นที่น่าสังเกตว่า โดยปกติคนอีสานเป็นพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาในพระสงฆ์ (Kamala Tiyavanich. 1977 : 174) เพียงเห็นสัญลักษณ์ผ้าเหลืองเท่านั้น ก็มักให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างสูง แม้แต่การเดินเหยียบเงาพระสงฆ์ก็ถือว่าเป็นสิ่งต้องห้ามอย่างเด็ดขาด เพราะฉะนั้น เหตุการณ์ที่พระสงฆ์สายวัดป่าภูคุดคามในลักษณะดังกล่าว อาจมีสาเหตุมาจากความขัดแย้งทางอุดมการณ์รัฐและกลุ่มพระสงฆ์เอง เพราะในช่วงนี้ พระสงฆ์ธรรมยุตเป็นกลุ่มที่กุมอำนาจรัฐ และใช้อำนาจรัฐเป็นกลไก

ในการประกาศอุดมการณ์รัฐผ่านกลุ่มพระสงฆ์วัดป่า การดำเนินงานของพระสงฆ์สายวัดป่า มักจะได้รับการอำนวยความสะดวกแทบทุกอย่างจากรัฐ ในขณะที่กลุ่มพระสงฆ์ท้องถิ่น และกลุ่มพระสงฆ์มหานิกายกลับไม่ได้รับการเหลียวแลจากรัฐ ซึ่งพระสงฆ์เหล่านี้อยู่กับท้องถิ่น และมีความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นมายาวนาน ดังนั้นกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มพระสงฆ์สายธรรมยุติที่มีการแย่งมวลชนท้องถิ่นไปอย่างเป็นระบบ มีการเคลื่อนไหวรุกคืบจากชายขอบทางจังหวัดอุบลราชธานี เข้าสู่ศูนย์กลางภาคอีสาน คือ จังหวัดขอนแก่น ที่มีพระสงฆ์ท้องถิ่นเป็นผู้ยึดพื้นที่ทางศรัทธาอยู่อย่างเหนียวแน่น การแพร่หลายของวัดป่าธรรมยุติไปในภาคอีสาน และการเคลื่อนไหวของกลุ่มพระสงฆ์วัดป่าธรรมยุติ (Tylor. 1996 : 133-140) สร้างแรงกดดันและแรงกระเพื่อมเป็นอย่างมาก จนนำไปสู่กระแสการต่อต้าน จนถึงจุดแตกหักโดยมีการเผชิญกันระหว่างชาวบ้านกับพระสงฆ์วัดป่าธรรมยุติ ทั้งนี้ อาจเป็นผลมาจากการส่งสัญญาณของกลุ่มพระสงฆ์ท้องถิ่นและผู้นำท้องถิ่นที่สูญเสียอำนาจเป็นผู้อยู่เบื้องหลัง เพราะเหตุการณ์ความรุนแรงระหว่างชาวบ้านอีสานกับพระสงฆ์ย้ายถิ่นไปดูประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอีสาน ไม่พบว่ามีเหตุการณ์รุนแรงถึงขนาดทำร้ายพระสงฆ์มาก่อน

การรุกคืบเข้ายึดพื้นที่ทางกายภาพอย่างเป็นระบบของพระสงฆ์สายวัดป่า โดยมีศูนย์กลางพุทธศาสตร์หลักอยู่ที่วัดเหล่าंगा (ปัจจุบันคือวัดวิเวกธรรมวิทยาาราม) จังหวัดขอนแก่น ซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของภาคอีสานอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายใต้การรุกคืบอย่างเป็นระบบ โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากรัฐ ส่งผลให้เกิดความกดดันแก่พระสงฆ์ท้องถิ่น เพราะการเผยแผ่อุดมการณ์รัฐในเชิงรุกคืบได้รับการตอบรับจากประชาชนอย่างกว้างขวาง จะเห็นได้จากการรุกคืบอย่างรวดเร็วของกลุ่มพระสงฆ์วัดป่าธรรมยุติที่พยายามตั้งสำนักสงฆ์วัดป่าฝ่ายอริยวาสีขึ้นหลายแห่งในจังหวัดขอนแก่น นับว่าเพื่อเผยแผ่ธรรมสั่งสอนประชาชนให้ละมิจฉาชีพวิญญู เลิกเคารพนับถือภูตผีปีศาจ และให้นับถือพุทธศาสนา

การเคลื่อนไหวในลักษณะการกระจายทางกายภาพและกระจายทางวัฒนธรรม (ธรรมยุติ) แล้วยึดพื้นที่ศูนย์กลางขอนแก่นของกระบวนการพระสงฆ์ธรรมยุตสายวัดป่าดังกล่าว ตกอยู่ในสายตาของกลุ่มพระสงฆ์ที่อยู่ในท้องถิ่นซึ่งแนบแน่นอยู่กับชุมชน

มาตลอด ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อโต้ตอบด้วยมวลชนด้วยการกล่าวหาว่าเป็นผู้ที่มาสร้างควมวิบัติให้กับบ้านเมือง ทำให้เกิดการลุกฮือขึ้นของราษฎรท้องถิ่นเพื่อขับไล่กลุ่มพระสงฆ์ดังกล่าว แต่เหตุการณ์ก็ได้สงบลงได้ ด้วยการประนีประนอม ทำให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมที่มาจากภายนอกกับความเชื่อภายในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดทางวัฒนธรรมที่ณรงค์ เส็งประชาเสนอว่า วัฒนธรรมของสังคมหนึ่งย่อมแตกต่างจากวัฒนธรรมของสังคมอื่น และวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเก็บกักได้เหมือนสิ่งของใดๆ ตราบใดที่มนุษย์ยังมีการเคลื่อนย้ายจากถิ่นหนึ่งไปยังแหล่งอื่นๆ เช่น มีการท่องเที่ยว คำขาย เผยแพร่ศาสนา การไปศึกษาหาความรู้ ฯลฯ เขาเหล่านั้นก็จะนำเอาวัฒนธรรมจากสังคมของเขาติดตัวไปด้วย และรับเอาวัฒนธรรม จากสังคมที่เขาไปติดต่อกลับมา เป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Cultural Diffusion) (ณรงค์ เส็งประชา, 2541 : 53) สอดคล้องกับงานของชาร์ลส์ เอฟ คายส์ ที่ศึกษาสังคมอีสานตามแนวคิดท้องถิ่นอีสานนิยมและชาตินิยมไทย พบว่า คนอีสานส่วนมากเห็นพ้องกันในเรื่องการยอมรับวัฒนธรรม “ไทย” ของชนชั้นนำ คนอีสานเข้าใจว่า วัฒนธรรมไทยของชนชั้นนำมีกำเนิดมาจากสถาบันพระมหากษัตริย์ไทยและแพร่กระจายไปในสังคมโดยเจ้าหน้าที่รัฐบาลที่เรียกว่า “ข้าราชการ” และพระเถระผู้ใหญ่ในวงการสงฆ์ (Charles F. Keyes. 2009 : 143)

นอกจากนั้น ความเจริญก้าวหน้าในการสื่อสารผ่านสื่อสมัยใหม่ก็นำเสนอถึงความหลากหลายทางข้อมูลที่สามารถเข้าถึงได้รวดเร็ว ไม่จำกัดด้วยสถานที่และเวลาไร้พรมแดน (Globalization) ช่วยให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างกว้างขวาง สะดวกและรวดเร็ว วัฒนธรรมจากภายนอกมากมายได้หลั่งไหลเข้าสู่สังคมอีสาน มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ซึ่งทำให้วัฒนธรรมแบบลาวอีสานต้องเผชิญกับการแลกรับ ปรับปรน ชว่ชิง นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ทำให้สังคมอีสานเกิดการประดิษฐ์สร้างทั้งความคิด ความเชื่อ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมใหม่ๆ ที่หลากหลาย โดยเฉพาะในสังคมอีสานที่รับเอาวัฒนธรรมจากกลุ่มพระสงฆ์ธรรมยุตตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 – 5 เป็นต้นมา พุทธศาสนาแบบท้องถิ่นอีสาน ได้ถูกปรับเปลี่ยนผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมส่วนกลางจนกลายเป็นพุทธศาสนาแห่งรัฐชาติที่มีลักษณะผสมผสานที่ Kirsch เรียกว่า Syncretism

แม้ว่าการเกิดขึ้นของพระสงฆ์วัดป่าอีสาน ภายใต้บริบททางการเมืองของรัชกาลที่ 3-4 โดยเฉพาะในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ทรงตั้งคณะธรรมยุติกนิกายขึ้น แรกเริ่มอาจต้องการปฏิรูปพุทธศาสนาและองค์กรสงฆ์ให้สอดคล้องกับระบบเหตุผลนิยม (Rationalism) นภนาท อนุพงศ์พัฒน์ (2546 : 73, 77) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นบนพื้นฐานของการปฏิบัติให้ตรงตามคัมภีร์และเหตุผล แต่พอถึงยุคของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสกลับมุ่งไปปรับใช้อุดมการณ์รัฐ (สมัยใหม่) แทนที่จะมุ่งสู่อุดมคติของพุทธศาสนา ในขณะเดียวกัน พื้นที่อีสานซึ่งเป็นรัฐกันชนก็เผชิญ กับภาวะคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะฝั่งขวาของแม่น้ำโขงซึ่งมีพรมแดนติดกับภาคอีสานของประเทศไทย ทำให้รัฐไทยส่วนกลางหันมาสนใจดินแดนแห่งนี้ และพยายามจะพัฒนาให้คนอีสาน ซึ่งมีวิถีชีวิตและความเชื่อเป็นลาว (ยูคิโอเฮ ฮายาชิ 2554 : 61) ให้เป็นไทยแบบมาตรฐานส่วนกลาง การดำเนินนโยบายรัฐผ่านการดำเนินงานของกลุ่มพระสงฆ์วัดป่าธรรมยุติสายนอุดมการณ์รัฐ เป็นไปอย่างเข้มข้น เพราะทางฝ่ายธรรมยุติได้เชื่อมโยงกับฝ่ายการปกครองของราชอาณาจักรด้วยดี เชื่อมผลประโยชน์ให้กับราชวงศ์ใหม่ โดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ 5-6 (Wyatt. 2004 : 145-149) จนนำไปสู่ความขัดแย้งกับพระสงฆ์ท้องถิ่น เพราะนโยบายรัฐมีความขัดแย้งและเป็นไปในลักษณะการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น (สุลักษณ์ ศิวรักษ์. 2547 : 57) ซึ่งมีแนวคิดแบบท้องถิ่นนิยมทางวัฒนธรรมแบบอีสาน

การใช้กลไกอำนาจรัฐในการจัดการความขัดแย้งกับพระสงฆ์ท้องถิ่น ทำให้เกิดการช่วงชิงพื้นที่ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มพระสงฆ์ท้องถิ่นขึ้นมาต่อรองกับอำนาจรัฐ ส่งผลให้เกิดการปะทะกันระหว่างอุดมการณ์เชิงครอบงำกับอุดมการณ์อื่นๆ ที่หลากหลาย สอดคล้องกับมิเชล ฟูโกต์ (อังกะไน ธีรยุทธ บุญมี. 2551: 182) ที่กล่าวว่า “ที่ใดมีอำนาจ ที่นั่นก็มีการต่อต้าน” ฟูโกต์เสนอว่าการกำกับพฤติกรรมในขณะที่มีการใช้อำนาจ อาจจะถูกแทนที่โดยปฏิกิริยาเชิงปฏิบัติซึ่งสำแดงออกมาอย่างเสรีได้ เพราะการต่อต้านอำนาจเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ท่ามกลางการต่อต้านอำนาจรัฐ กลุ่มพระสงฆ์ในท้องถิ่นอีสานพยายามจะสถาปนาตัวตนเป็นอัตบุคคล (Subjects) ผ่าน “ปฏิบัติการทางอุดมการณ์” (Ideological Practice) (Gramsci. 1971: 124) เพื่อช่วงชิงพื้นที่อีสานด้วยแนวคิดผสมผสานแบบท้องถิ่นนิยม ทานาเบ กล่าวไว้ว่า

การปะทะกันระหว่างสองอุดมการณ์อาจแปรเปลี่ยนเป็นอำนาจใหม่หลังจากได้เชื่อมประสานกับภาวะผู้นำทางการเมือง (ชีกะฮารุ ทานาเบ, 2555 : 32-33) สอดคล้องกับงานของคาสส์ที่มองว่า ผลกระทบจากการเข้ามาควบคุมโดยตรงของไทยภาคกลางทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเริ่มมีทัศนคติที่สะท้อนกับความคลุมเครือต่อวัฒนธรรมไทยภาคกลาง คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดตระหนักว่า วัฒนธรรมและคุณค่าท้องถิ่นของพวกเขา นั้น เป็นสิ่งที่ประชาชนส่วนใหญ่ในภาคนี้มีส่วนร่วม การตระหนักในเรื่องนี้ไม่ได้เป็นผลตามมาจากความพยายามสร้างเสริมอำนาจและการควบคุมจากรัฐไทยในทันทีทันใด หากแต่ร่องรอยแรกๆ ของการรวมผลประโยชน์ระดับท้องถิ่นให้กลายเป็นผลประโยชน์ระดับภาคปรากฏชัดขึ้นจากการทำกิจกรรมทางการเมืองของบรรดาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (Charles F. Keyes, 2556 : 48-49)

อย่างไรก็ตาม การประนีประนอมภายใต้เงื่อนไขบริบทของอีสานที่เปลี่ยนแปลงนำไปสู่การคลี่คลายความขัดแย้งที่รุนแรง เมื่อรัฐได้ปรับเปลี่ยนนโยบายทางการเมืองผ่านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่สามารถควบคุมอำนาจได้เบ็ดเสร็จ ความเข้มข้นในการเคลื่อนไหวทางอุดมการณ์ศาสนาที่เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขทางบ้านเมือง ภายใต้อำนาจรัฐที่ออกกฎหมายพระราชบัญญัติดังกล่าว วัดทั้งหมดนิกายและธรรมยุติกนิกายในอีสานทั้งหมดได้ถูกทำให้กลายเป็นระบบราชการ พระสังฆาธิการกลายเป็นคนของหลวง (ข้าราชการ) เมื่อวัดทั้งหมดเป็นของรัฐ พระสงฆ์กลุ่มต่างๆ ในอีสาน จึงเลือก รับ ปรับอัตลักษณ์ให้สอดคล้องกับทิศทางควบคุมให้เป็นไปตามอุดมการณ์รัฐ ส่งผลให้พระสงฆ์อีสานยินยอมเข้าร่วมกับอำนาจรัฐชาติในฐานะเป็นกลไกและเครื่องมือในวาทกรรมการพัฒนาสมัยใหม่

รายละเอียดเกี่ยวกับผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

เอกสารอ้างอิง

- ชิตเกสรุ ทานาเบ. (2555). **พิธีกรรมและปฏิบัติกรในสังคมชาวนาภาคเหนือของประเทศไทย**. ขวัญซีวัน บัวแดง และคณะ แปล. เชียงใหม่ : ศูนย์ศึกษาชาติพันธุ์ และการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). **ประวัติศาสตร์อีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2551). **มิเชล ฟูก็อดต์ (Michel Foucault)**. กรุงเทพฯ : วิชาษา.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2541). **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- นภนาท อนุพงศ์พัฒน์. (2546). **ผลกระทบของพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ต่อการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. (2534). **การก่อตั้งและขยายวงศของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (พ.ศ. 2394-2473)**. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระพรหมมุนี (อ้วน ติสโส). (2479). **ที่ระลึกในงานผูกพัทธสีมาและฉลองพระอุโบสถวัดสุปฏิหาราม จังหวัดอุบลราชธานี พ.ศ. 2479**.
- ยูคิโอะ ฮายาชิ. (2554). **พุทธศาสนาเชิงปฏิบัติของคนไทยอีสาน ศาสนาในความเป็นภูมิภาค**. พินิจ ลามธนานนท์ แปล. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรีสุพร ช่วงสกุล. (2530). **ความเปลี่ยนแปลงของคณะสงฆ์ : ศึกษากรณีธรรมยุติกนิกาย (พ.ศ. 2368- พ.ศ. 2464)**. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์. (2547). **หันกงจักรเป็นดอกบัว**. กรุงเทพฯ : ส่องสยาม.
- Keyes. F. Charles. (2556). **Isan : Regionalism in Northeastern Thailand**. รัตนชาติสกุล แปล. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- Kamala Tiyavanich. (1997). **Forest Recollections Wandering Monks in Twentyeth-century Thailand**. Chiang Mai : Silkworm Books.

- Gramsci. Antonio. (1971). **The Intellectuals. Selections form the Prison Notebooks of Antonio Gramsci.** Q. Hoare and G. Nowell-Smith (eds.). London : Lawrence and Wishart.
- Keyes. F. Charles. (1996). **Pheasant and Nation A Thai-Loa Village in A Thai State.** A Thesis Presented to the Faculty of the Graduate School of Cornell University for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Tambiah. S.J. (1980). **Buddhism and the Spirit Cults in North-east Thailand.** London : Cambridge University.
- Tylor J.L. (1996). **Forest monks and the Nation-State An Anthropological and Historical Study in Northeastern Thailand.** Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Wyatt. K. David. (2004). **Studies on Thai History.** Chiang Mai : Silkworm Books.
- พระอาจารย์ดี อินฺโณ. สืบค้นเมื่อวันที่ 3 กรกฎาคม 2558 จาก https://www.facebook.com/permalink.php?id=314262148772547&story_fbid=314264245439004